

*Забеліна І.О.,**здобувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Черкаського центру НУ «Одеська юридична академія»*

ЗАСОБИ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КРИЗ

Анотація. В даній статті аналізується актуальні питання, щодо визначення найбільш відповідних до сучасних умов засобів прогнозування політичних криз. Дається поняття прогнозування політичної кризи, окреслюються методики оцінки політичної кризи та визначаються її характерні ознаки. Проводиться аналіз різноманітних засобів визначення кризових ситуацій в життєдіяльності суспільства та визначається можливість їх застосування для прогнозування виникнення політичних криз.

Ключові слова: кризові явища, політична криза, політичне прогнозування, засоби прогнозування.

Актуальність теми дослідження. Все частіше, характеризуючи ситуацію нашої країни, науковці та політики вживають термін «криза». Її характеризують в різноманітних аспектах: таких, як «політична криза», «економічна криза» та «соціальна криза». Сьогодні в Україні розгортається найтриваліший і найгостріший суспільно-політичний конфлікт за весь період її існування, що веде свій відлік від розпаду СРСР у 1991 році і заснування нових держав. Мають місце історичні події, які несуть у собі не лише заміну політичної команди у владі, але вимогу до зміни порядку суспільних відносин. Про витоки, рушійні сили і наслідки цього багатостороннього конфлікту, що виявився у формі народного повстання, поки що не час робити висновки, адже процеси змін тривають, їхній характер є дуже стрімким. Наразі головним змістом опору є боротьба за громадянські й політичні права. Її результатом має стати відновлення довіри до держави, її інститутів, адже в підвалинах конфлікту — криза держави, яка звузила сферу своєї діяльності до проведення інтересів політичної верхівки і перестала виконувати публічні функції зі створення умов для реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Тому актуальним є звернення саме до аналізу політичних криз, особливо до питання щодо подальшого прогнозування можливості виникнення нових політичних криз.

Об'єктом статті є кризові явища в сучасному політичному процесі. Предметом дослідження є визначення засобів прогнозування політичних криз.

Метою даної статті є дослідження різноманітних підходів щодо засобів прогнозування політичних криз. Для досягнення мети слід вирішити наступні завдання: дослідити поняття та сутність кризи, окреслити загальні засади методики прогнозування політичного розвитку, окреслити різні засоби прогнозування політичних криз, які мають перспективні напрямки розвитку; визначити методи оцінки кризових явищ, які можна застосувати для дослідження та прогнозування криз в політиці.

Прогнозування політичного розвитку є одним із найважливіших завдань політології, позаяк мати науково обґрунтовані прогнози означає передбачати ті чи інші політичні події, явища і процеси, а відтак — і приймати адекватні до ситуації політичні рішення.

Прогноз принципово відрізняється від пророцтва та утопізму, оскільки ґрунтується на науковому передбаченні. Так, соціальні і політичні утопії Т. Кампанелли і Т. Мора (XVI ст.) А. Сен-Сімона, Ш. Фур'є, Р. Оуена (XIX ст.), звичайно, містили деякі реальні риси майбутнього, але у своїй більшості були наповнені фантастичними картинами.

Політичне прогнозування — це процес науково обґрунтованого отримання інформації про можливий стан політичної сфери суспільства (політичних структур, політичних відносин, політичної діяльності та політичної свідомості) в майбутньому на основі вже відомих знань про минуле і сьогодення.

Семантичний аналіз (А. Моль) виокремлює два види прогнозу: екстраполяційний і цільовий.

Екстраполяційний (пошуковий) прогноз передбачає майбутнє, яке самоорганізується, методом продовження (екстраполяції) закономірностей із сьогодення в майбутній період.

Цільовий (нормативний) прогноз передбачає майбутнє, яке свідомо організоване, методом реалізації намічених раніше планів.

Досвід показує, що всього не екстраполюєш і всього не організуєш. Отже, реальне політичне життя характеризується гармонічним (несиметричним) поєднанням екстраполяційного і цільового прогнозування.

Екстраполяційний (пошуковий) прогноз описує можливий стан політичної події, явища, процесу з урахуванням керівного впливу. Він прагне відповісти

на запитання, що найвірогідніше відбуваються в майбутньому, якщо збережуться існуючі нині тенденції розвитку політичної сфери.

Цільовий (нормативний) прогноз пов'язаний з постановкою цілей, описом параметрів суспільства або суб'єкта політики, шляхів і засобів їх досягнення. Цей вид прогнозу покликаний дати відповідь на запитання, якими піляхами досягти бажаного результату, наприклад, переконати громадян певним чином проголосувати на референдумі.

Щодо розуміння сутності ті природи кризових явищ, то слід вказати, що в науковій літературі існує багато теорій і трактувань криз. Вони потребують певної систематизації. Можна виділити кілька груп теорій - екзогенних (перша група) і ендогенних (друга група).

Перша група теорій пояснює циклічний характер розвитку економіки причинами, котрі не мають відношення до характерних рис ринкового господарства (тобто позаекономічними). Цю групу можна розділити на дві підгрупи. До першої підгрупи входять ті теорії, в яких головна причина криз вбачається у природних явищах (так звані натуралістичні теорії). Вони пояснюють циклічний процес, виходячи з природних явищ, які не мають відношення до даної конкретної системи виробництва. Представниками цього напрямку є англійські економісти (батько і син) Вільям Стенлі та Ерберг Джевонси. Вони пояснювали кризи ще в XIX ст. впливом плям на сонці, що мають кілька циклів. Різна інтенсивність сонячної радіації, з їхньої точки зору, визначає відповідні цикли врожайності сільськогосподарських культур, що, у свою чергу, впливає на всю економічну діяльність людей. Деякі економісти пояснювали цикли впливом інших атмосферних чинників на врожай, а також на психологію людей у процесі їхньої економічної діяльності. Ці ідеї у другій половині XX ст. Л. Гумільов використав у своїй теорії етногенезу [2].

Друга підгрупа об'єднує психологічні теорії, в яких походження криз пояснюється причинами, що містяться в натурі чи психології людини. Психологічні теорії виходили з пояснення циклічного характеру розвитку економіки оптимізмом і песимізмом, тобто песимістичними чи оптимістичними діями людей. До цієї підгрупи відносяться погляди італійського соціолога, економіста та політолога Вільфредо Парето та англійського економіста Артура Пігу. Їхні погляди не можна віднести до розряду повністю доведених. Хоча будь-яке природне явище та будь-яке передбачення знаходить відображення в економіці, це не означає, що в них слід бачити головну причину такого складного явища, як соціально-економічна криза

(але й відкидати їх не можна). Ці чинники є додатковими, які з ефектом їх синхронізації можуть посилити кризові явища в господарстві за рахунок позаекономічних важелів, що інколи справді можуть призвести до хаотичного стану кризи, яка практично не піддається регулятивним впливам.

Друга група теорій пояснює кризи, виходячи з економічних явищ, але з різних позицій. До першої підгрупи входять теорії, котрі головну причину кризи вбачають у порушенні рівноваги між виробництвом і споживанням, яке зумовлюється, у свою чергу, недоспоживанням. Такими теоріями є й ті, що пояснюють кризу перенакопиченням капіталу або порушенням пропорцій між заощадженнями та інвестиціями. Такі гіпотези висували ще представники школи класичної політичної економії Томас Мальтус, Шарль Сисмонді, Джон Гобсон. У першій половині XX ст. цю підгрупу представляв Джон Мейнард Кейнс [4], з теорії якого виникла практика макроекономічного антикризового регулювання.

Другу підгрупу становлять теорії, котрі вбачають причину криз у перевищенні виробництва засобів виробництва над виробництвом споживчих товарів, яке періодично виникає як у світовій, так і в національних економіках. Одним з перших, хто ще на початку 60-х років XIX ст. розробив завершену теорію економічних циклів на торговельно-грошовій основі, був французький фізик Клемент Жюльєр. У подальшому такі цикли отримали назву циклів Жюльєра довжиною 711 (у середньому - 9) років і саме їх досліджували як Карл Маркс, так і Михайло Туган-Барановський.

Третя підгрупа пов'язана з другою і пояснює кризу тією обставиною, що швидке зростання промисловості (її «перегрів») викликає зниження цін на споживчі товари, що, в свою чергу, скорочує попит на традиційні засоби виробництва. Відбувається призупинення зростання промисловості та обсягів виробництва ВВП, що й спостерігається нині у світовій економіці. Видатний австро-американський економіст Йозеф Алоїз Шумпетер, який синтезував свою теорію економічного розвитку з теоріями великих циклів.

Найбільш типовими для перехідних суспільств є такі кризи:

— криза ідентичності, яка викликана суперечностями, пов'язаними з відмовою від старих і пошуком нових систем цінностей, ідей, символів. У багатьох країнах яйтиповішим способом вирішення кризи ідентичності стала апеляція правлячих еліт до популізму, націоналізму, звернення до історії цього народу або заклик до модернізаційного ривка у майбутнє;

— криза розподілу матеріальних і духовних благ. Початок переходу до ринку не гарантує

одночасного зростання добробуту всіх верств населення. Ресурси для здійснення економічної модернізації шукають всередині суспільства, а це вимагає зміни стандартів і способів розподілу. Наприклад, політика, спрямована на стабілізацію економіки і боротьбу з інфляцією, вимагає упорядкування соціальних витрат держави і скорочення нерентабельного сектору економіки, що не може не відбитися на життєвому рівні населення;

— криза легітимності породжується розчаруванням частини населення «курсом реформ». Це знижує соціальну базу підтримки політичної еліти, з якою асоціюються реформи;

— криза участі зумовлена тим, що процеси лібералізації сприяють розширенню включення громадян у політичні процеси і легальному прояву різних ідеологічних течій. Нові політичні інститути, що народжуються (законодавчі органи, партії, місцеве самоврядування) не завжди бувають підготовленими до того, щоб виразити різноманітність цих інтересів. У деяких випадках інституціональні способи вираження запитів населення підмінюються мітинговою стихією. Іншим проявом кризи участі, навпаки, є політична пасивність населення;

— криза проникнення, яка проявляється в декількох аспектах: у втраті єдності темпів змін у різних суспільних сферах; у зниженні ефективності рішень центральної влади через розбіжності реальної політики і проголошених завдань; у розбіжності процесів перетворень у різних регіонах країни [5, 128].

Кризові ситуації, особливо у сферах, що зачіпають життєдіяльність всього суспільства, часто вимагають швидкого та ефективного реагування, оскільки діяти доводиться в умовах дефіциту часу і ресурсів. А значить, фахівці, які беруться за їх подолання, повинні бути добре ознайомлені зі способами та методиками антикризового управління [1, 16].

Загалом, методики прогнозування політичних криз можна поділити на дві групи: кількісні методики та якісні методики.

В сучасній науці пропонуються різні кількісні методики та математичні моделі діагностики політичної кризи. У практиці зарубіжного політичного менеджменту для діагностики загрози політичному проекту найбільш часто використовуються економічні моделі Е. Альтмана, У. Бівера, Таффлера та інш., модель Е. Альтмана та двофакторної математичної моделі.

Для діагностики кризи і прогнозування політичної кризи, як правило, застосовується дискримінантний аналіз, який являє собою статистичний багатофакторний метод прогнозування з використанням набору відповідних показників.

Будь-яка методика діагностики політичної кризи включає в себе кілька (як правило, 2-7) ключових показників, що характеризують політичну ситуацію. На їх підставі розраховується комплексний показник ймовірності настання політичної кризи з ваговими коефіцієнтами у вхідних в нього показників, який надалі порівнюється з нормативним значенням.

Будь-яка методика діагностики кризової ситуації повинна дозволяти прогнозувати виникнення кризової ситуації заздалегідь, до появи очевидних ознак кризи з метою запобігання або пом'якшення можливої політичної кризи [1, 3].

Двофакторна модель — одна з найпростіших моделей прогнозування політичної кризи та її діагностики, заснована на двох ключових показниках: показник ліквідності політичного проекту і показник частки використаних ресурсів.

Цікавою є модель Альтмана, яку можна використовувати в якості багатофакторної моделі прогнозування політичних криз, які зазвичай складаються з п'яти-семи показників. У практиці зарубіжних організацій найбільш часто використовується «Z-рахунок» Е. Альтмана.

Методика визначення ціни політичного проекту можна прогнозувати за допомогою методики ціни підприємства. Її можна досить ефективно використовувати для прогнозування кризових політичних ситуацій. На прихованій стадії політичної кризи починається непомітне зниження даного показника внаслідок несприятливих політичних тенденцій як всередині, так і поза проектом. Зниження ціни політичного проекту означає зниження його популярності або збільшення ресурсів, які необхідні для його підтримки. Прогноз очікуваного зниження кількості ресурсів вимагає аналізу політичних перспектив.

Доцільно розраховувати ціну політичного проекту на найближчу та довгострокову перспективу. Умови майбутнього падіння ціни політичного проекту зазвичай формуються в поточний момент і можуть бути певною мірою передбачені.

Альтернативою кількісних моделей діагностики політичних криз є якісні методики прогнозування та діагностики кризового стану політичного процесу. Такі методики мають переваги (орієнтація не на один критерій, а на цілу систему критеріїв) і недоліки (за умов багатокритеріальності завдання постає питання про її суб'єктивність, а розраховані значення критеріїв носять швидше характер інформації до роздумів, ніж спонукальних стимулів для прийняття негайних політичних рішень) .

У даній ситуації можна використовувати методику В.В. Ковальова, який запропонував наступну дворівневу систему показників.

До першої групи належать критерії та показники, які свідчать про можливі в найближчому майбутньому значні проблеми. До них відносяться:

- повторювані істотні втрати в політичній діяльності;
- надмірне використання короткострокових ресурсів, в якості джерел довгострокових політичних процесів;
- низькі значення коефіцієнтів ліквідності діяльності політичного проекту;
- хронічна нестача політичних ресурсів;
- стійко збільшується до небезпечних меж частка позикових ресурсів у загальній сумі джерел засобів;
- неправильна реінвестиційна політика;
- перевищення розмірів ресурсів над встановленими лімітами;
- хронічне невиконання зобов'язань перед іншими учасниками політичного процесу;
- погіршення політичної ситуації в країні;
- використання (вимушене) нових джерел політичних ресурсів на відносно невігідних умовах;
- несприятливі зміни в політичному портфелі проекту.

До другої групи входять критерії та показники, несприятливі значення яких не дають підстави розглядати поточний політичний стан як критичний. Разом з тим, вони вказують, що за певних умов чи неприйняття дієвих заходів політична ситуація може різко погіршитися. До них відносяться:

- втрата ключових співробітників апарату політичного управління;
- вимушені зупинки, а також порушення політичного процесу;
- зайва ставка на прогнозовану успішність і прибутковість нового політичного проекту;
- участь у судових розглядах з непередбачуваним результатом;
- втрата ключових політичних контрагентів;
- політичний ризик, пов'язаний з організацією, в цілому, або її ключовими підрозділами.

Таким чином, можна сказати, що вибір того чи іншого інструментарію для дослідження можливості настання кризових явищ в політиці ґрунтується на певному наборі обмежень та припущень, залежить від цілі та умов проведення такого аналізу.

Література:

1. Бабич А.О. Формування концепції державного антикризового управління в Україні / А.О.Бабич // Державне будівництво. — 2009.- № 1.- С.15-19.
2. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли [2-е изд.] / Гумилев Л. Н. — М. : ДИ-ДИК, 1994. — 544 с.
3. Дидье Д. М. Анализ теоретических подходов к понятию кризиса в социально-экономической системе / Д. М. Дидье // Экономическая наука и практика (II):

материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Чита, февраль 2013 г.). — Чита: Издательство Молодой ученый, 2013. — С. 1-4.

4. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж. // Кейнс Дж. М. Избранные произведения. — М. : Экономика, 1993. — С. 224—518.

5. Політологія: Підручник / За ред. М.М. Вереша.— 3-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 384 с.

Забелина И.О. Способы прогнозирования политических кризисов. — Статья.

Аннотация. В данной статье анализируются актуальные вопросы, относительно определения наиболее подходящих к современным условиям способов прогнозирования политических кризисов. Дается понятие прогнозирования политического кризиса, определяются методики оценки политического кризиса и определяются ее характерные признаки. Проводится анализ различных способов определения кризисных ситуаций в жизнедеятельности общества и определяется возможность их применения для прогнозирования возникновения политических кризисов.

Ключевые слова: кризисные явления, политические кризисы, политическое прогнозирование, способы прогнозирования.

Zabelina I.O. The ways of prediction of political crises. — Article.

Summary. This article examines the current issues regarding the definition of the most appropriate methods to modern conditions predict political crises. The concept of predicting political crisis defined methodology for assessing the political crisis and identifies its characteristic features. The analysis of the various ways of determining the crises in the life of society and determined their applicability to predict political crises.

Keywords: crisis, political crisis, political forecasting, prediction methods.